

Dutschke magyar barátja

BESZÉLGETÉS RÉVAI GÁBORRAL

Az alábbi szöveg nem a kérdezőről szól. Mégsem érthető igazán, ha nem áruljuk el jó előre, hogy milyen körülmények között ismerkedett meg a kérdezővel, s kötötte késő-kamaszkori eszmei ébredését hozzá (is).

1966-ban járunk, harmadikos gimnazistákat invitál az orosz tanárnő (töretlen hit, napi 40 Munkás, lehet, hogy Kossuth, kifakult kék köpeny, VIT-induló az óra elején) a Rákóczi akkor debütáló önképzőkörébe. Amit – szokatlan módon – Marxista Körnek hívnak. Némi titokzatosság, a Révai fia vezeti majd, most végzett, filozófiára jár. Otthon kérdezősködöm. Szüleim személyesen ismerték Gábor apját: „balos volt, de hihetetlenül művelt, metszően éles elme, nagyon féltünk tőle, állandóan megszegyenítette az embert” – hadarják egy szuszra. Kell ennél több az érdeklődés felcsigázásához? Az emberben amúgy is bugyborékol a kamasz-lázadozás (Miért lakunk a Rózsadombon? Miért a sofőr, az őszödi nyaralás? stb.), miközben – elhanyagolható lelkiismeret-furdalások közepette – vidáman belakja a Rózsadombot mint olyat, sofőröstül, Őszödöstül. Kíváncsi voltam, mit szól majd effajta dilemmáimhoz a körvezető. Hasonló megfontolások vezethették iskolatársaimat is, hamar össze is gyűlt vagy tíz (többnyire) káderyerek.

Jóképp, laza fiú lép be a terembe, mosolya gúnyos, Mick Jaggerre hasonlít, ez akkoriban hihetetlen lépéselőny, a lányok rögtön elalélnak, férfiúi gyomrokban erősödő féltékenységgörcs. Egyébként sem volt sok esélyünk a nagyobb fiúkkal szemben, de amikor kiderült, hogy Gábor olyanokat tudott egy lélegzetvétellel kimondani, hogy „amaterializmusémpirioikriticizmusforrásaiaizantidühringben”, éreztem, itt a vég. A Körben nem lehet majd kidumálnia magát az embernek semmi tudással, mint az iskolai órákon, nincs

mese, olvasni kell. Hamar kiderült ugyanis, hogy Gábor nem elégszik meg azzal, hogy szülőktől ellesett lenini mondatfoszlányokkal virítsunk (kik azok a népbárátok, renegát Kautsky stb), vagy hogy a nőmenklatúra belvilágának pletykáit recikláljuk a foglalkozásokon. Nem, ő a „tisza forrásokhoz” kívánt minket visszavezetni, nem akart káder-szalont, de furcsamód a szüleit gyűlölő ifjú összeesküvők közösségét sem. Nem lázított és nem szervezett be, holott – mint később megtudtuk – ekkor már épp elmerülni készült a maoista konspirációban. Azóta sem beszélünk meg, miért kímélt meg bennünket saját mozgalmától...

Össze-összefutottunk az elmúlt negyven év során, de hosszabban legutoljára 1968 nyarán, nem sokkal a csehszlovák bevonulás után társalogtunk. Ő már túl volt a perén, kijózanodva arról próbálta meggyőzni Grisa barátomat (idegeneknek: Hegedüs András) és engem, peripatetikusan, hol másutt, mint a Rózsadomb utcáin sétálgatva, hogy nincs más megoldás, a proletárforradalmat szükségszerűen meg kell hogy előzze egy polgári demokratikus berendezkedés. Emlekszem, ez akkori fületem felettébb „szocdemesen” sértette. El kellett telnie néhány hétnek, hogy elfogadjam a merész tételt. Nem sokkal azután, hogy Dubčeket hazaengedték Moszkvából, de még jóval azelőtt, hogy Ankarába száműzték volna (vö. a korabeli pesti viccel: inkább lesznek török követ, mint követ török), már nem tudtam nem egyetérteni Gáborral. Gyorsan éltünk.

Most '68 évfordulója hozott össze megint kettőnket. Rudi Dutschkéről beszélgetünk, a német diákvezérrel, barátjáról, akiről anno – szerényen? – elővigyázatosan? – nem tett említést nekünk.

Kovács János Mátyás

KOVÁCS JÁNOS MÁTYÁS: *Honnan ismerted őt?*

RÉVAI GÁBOR: 1966-ot írtunk. Dutschke akkoriban készült doktori disszertációjának megírására a berlini *Freie Union*, témája a húszas évek baloldali teoretikusai voltak, Korsch, Gramsci, Lukács, és így tovább, egészen apámig. Tavasszal Pestre jött, hogy Lukáccsal beszélgessem, őt akkoriban már bárki meglátogathatta Nyugatról. Jánossy Ferencnél, Lukács nevelt fiánál szállt meg, de Ferkó és felesége, Holló Mária túl öregek voltak hozzá, a huszonéves sráchoz. Nagyon közel laktak hozzánk a XII. kerületben, és nyilván az történt, hogy Dutschkének estére kedve támadt megismerkedni magyar fiatalokkal. Én voltam kéznél mint ifjú baloldali.

KJM: Aki mellesleg jóban volt a Lukács famíliával...

RG: Később sokat fordítottam Lukácsot, nemcsak németről magyarra, de magyarról németre is a *Luchterhand*-nak, de ekkor még csak azért ismeretek, mert a tizennyolcadik születésnapomon anyám föl vitt Lukácshoz, aki ajándékképpen dedikálta nekem *Az esztétikum sajátosságát*. Ferkóval meg folyton sakkoztam, akkoriban egész jól ment, egyenrangú partnere voltam. Valami módon biztos elterjedt pesti értelmiségi körökben, persze én sem titkoltam, hogy ifjú baloldali vagyok. Átmentem Jánossyékhoz, elkezdtünk Rudival társalogni, aki azon nyomban átköltözött hozzánk. Egy-két napig nálunk lakott, egyfolytában beszélgettünk. Az én marxizmusom abszolút egybecsengett Dutschkééval, de lenyűgöző volt, hogy ő mennyivel magasabb szinten műveli ugyanazt, nem szólva arról, hogy mi mindent tudott egyebek között az apámról, amiről én addig sohase hallottam. Kértem is, hogy küldje el apám írásait, ami meg is történt. Amikor másodszor jött Magyarországra, 1967-ben, már barátként érkezett.

KJM: Ha jól számolom, Te ekkor már benne vagy a maoista szervezkedésben. Kíváncsi lennék, bevalottad-e neki? Dekonspiráltad magad?

RG: Félreértés ne essék, '66-ban még nem volt mit konspirálni.

KJM: De Marxista Kört tartottál már...

RG: Igen, Vietnami Vasárnapokat is szerveztünk (a „kommunista szombat” egy változata, a

keresett pénzt reményeink szerint a vietkong kapta – KJM), a mozgalom létezett már, laza maggal, sőt az is lehet, hogy volt némi konspiráció is, de azt előttem is titkolták. Mozgalmaink nagyon hasonlóak voltak a németekéhez, gondolj például a vietnami háború elleni tiltakozásokra.

KJM: Beszéltetek arról is, hogyan kell diákmozgalmat csinálni? Az ellenállás politikai technikáiról?

RG: Úgy képelem, hogy csakis erről volt szó. Hevesen politizáltunk. Egész lényem csupa politika volt, az övé aztán különösen. Nem Budapest nevezetességeit mutogattam neki a Várban sétálva, hanem ültünk éjszaka a szobában, és dumáltunk. És nem emlékszem, hogy vitatkoztunk volna.

KJM: Későbbi leveleteket olvasva (lásd a beszélgetés után – a szerk.) vitának nyomát sem látom...

RG: Jól látod. Annyira elfogott bennünket a közös „forradalmi hév”, hogy nem derült fény nézetkülönbségekre. Pedig, ha belementünk volna például abba, hogy mit szerettünk mi és mit szeretett a nyugat-berlini APO (parlamenten-kívüli ellenzék) Kínában, akkor kirajzolódtak volna alapvető elvi különbségek. Nekünk inkább a szovjetellenesség, a radikális ortodoxia, nekik feltehetően inkább a „virágozzék minden virág” kulturális forradalmi jelszava imponált. Ők is, mi is máshogy értettük és értettük félre a kínai „elv-társakat”.

KJM: A levelekből úgy látszik, egyenrangú felek osztják meg gondolataikat egymással, sőt, Dutschke olyanokat ír, hogy „te ezt Gábor biztosan jobban tudod”. Miközben Te – mint Helmut Gollwitzernek, Dutschke mentorának írt, el nem küldött leveledből kitetszik – pótapának választottad Dutschkét (megjegyzem, mindössze hat-hét év volt köztetek), akit baloldali lelkiismereted őrzőjének tekintesz, amikor a hetvenes évek elején más irányba indulsz.

RG: Pontosabban a Gollwitzer-levelemből az tűnik ki, hogy amit én egyáltalán megőrzök a baloldaliságomból, az baromira kapcsolódik Dutschke karizmatikus személyéhez. Ami pedig az egyenrangúság látszatát illeti, annak valószínűleg az az oka, hogy én nyilván szörnyen nagyképpen viselkedtem, ő meg hihetetlenül jó ember volt. A forradalmiságával együtt valamiféle krisztusi szeretet áradt belőle. Későbbi merénylőjének is megbocsátott. De elképesztő különbségek voltak köz-

tünk műveltség dolgában, az ő javára. Ám abban is, ahogy ezt a műveltséget magunkévá tettük. Ugye, nálam ez a fiatalkori eltévelyedés két, egymással szorosan összefüggő adottságban gyökerezett. Ott volt egyrészt az apai örökség, amit már-már magától értetődő módon tovább kellett vinni. Ezt úgy fogalmazom, utólag is szégyenkezve miatta, hogy reinkarnálódott bennem az apám. Másrészt viszont ott volt az a baráti kör, ma más-kéntgondolkodóknak neveznénk őket, amely nálam nagyobb és okosabb fiúkból állt, és amelynek szerény szellemi képességeimen túl leginkább éppen azért voltam fontos, mert az apám fia voltam. Nem mondom, hogy tudatosan védernyőnek használtak, bár ez sincs kizárva, de mindenképpen igazolásul szolgált a számukra, hogy íme, a Révai gyerek is köztünk van. Ez tehát voltaképpen két, rajtam kívül álló adottság volt, nem saját meggyőződés, hanem egy örökölt és kívülről megerősített világkép. Ráadásul mondjuk, az *Állam és forradalom* elvont szintjén látszólag minden a helyén volt, világképet mindenre lehetett vonatkoztatni, és ha valamire mégsem, hát „*umso schlimmer für die Tatsachen*”. Ez a szellemi építmény később kártyavárként omlott össze nálam, Dutschkénál viszont egész másképp történt. Nem akarom őt visszamenőleg idealizálni, bizonyára az ő marxista meggyőződése is rég idejét múlta addigra, de például Cohn-Bendit jelentéktelen anarchista volt hozzá képest. Dutschkének igazi marxista tudása volt.

KJM: Te tudtad akkor róla, hogy hívő ember, evangélikus lelkész gyermeke? Ha igen, hogyan paszszolt ez a Te vallástalan lényedhez?

RG: Igen, tudtam. Felesége teológiát tanult, és ő is hallgatott teológiát. Engem ugyan ateistának neveltek, de toleránsnak is. Aztán meg a bennem élő világmegváltó attitűd, különösen mai szemmel nézve, sokkal inkább volt üres hit, mint az ő evangélikus meggyőződése.

KJM: Mint barátok, használtátok is egymást: te Korsch-dolgozatodhoz kértél tőle szakirodalmat, ő apádról faggatott, ez az úgymond üzleti viszony nem rontott a kapcsolatokon?

RG: Nem rontott rajta, része volt. Nem éreztem egy csöppet se, hogy kihasználna. Épp fordítva, később, amikor már én is utazhattam Nyugatra, én használtam ki őt, aki elképesztő kapcsolatrendszerével rengeteget segített.

KJM: Mennyire érezted a reálszoc iránti érdeklődését őszintének? Akarta egyáltalán tudni, hogy mi történik a vasfüggöny innenső oldalán?

RG: Neki mint hajdani keletnémetnek a vérében volt Kelet-Európa. Nem kétévesen ment át Nyugat-Berlinbe, hanem egyetemista korában, ha jól tudom, nem sokkal utána húzták föl a falat. Ő az NDK-ban jóval töményebben kapta meg mindazt, amit mi itt a gyönyörűséges kádári konszolidáció világában. Nyilván több és keserűbb tapasztalata volt a létező szocializmusról, mint nekem.

KJM: Nem szeretett volna nemzetközi hálózatot létrehozni, mondjuk, egy magyar tagozatot a forradalmi mozgalomban?

RG: Biztosan érdekelt, hogy mi van nálunk, de nem hinném, hogy tervei lettek volna velünk. De hát '66–67-ben fogalma sem lehetett arról, hogy mi történik majd náluk vagy Párizsban egy év múlva. '67-ben Prágában járt, ahol a diákok kifütyülték. Annak ellenére, hogy neki igazán nem voltak illúziói a szocializmusról, de – természetesen – marxista frazeológiába öltöztette a mondandóját, és ez, ott és akkor éppen elég volt ahhoz, hogy elnyerje a prágai diákok nemtetszését.

KJM: Levelezéseket olvastán furcsa volt nekem, hogy a Frankfurter Iskola nagyjai nem szerepelnek hivatkozásaitok közt, pedig mindkettőtök kutatómunkája és az akkori német mozgalmi retorika is megkívánta volna. Semmi Adorno, semmi Marcuse. Mindössze a nem frankfurter Blochot, jó barátját említi Dutschke egyszer...

RG: Ha jól emlékszem, tőle hallottam először, hogy reagált Bloch Lukácsnak arra a kapitális baromságára, hogy a „legrosszabb szocializmus is jobb a legjobban kapitalizmusnál”. Ezt írta neki: „az igazság hirdetésére hivatottak legkisebb hazugsága is rosszabb, mint a hamisak legnagyobb hazugsága”. Egyébként feltehetően azért nem kerültek szóba a frankfurtiak, mert beszélgetéseinket az én hiányos tudásom korlátozta. Csak később keztem el őket olvasgatni, először a fiatal Lukácsot, a fiatal Révait, nem kis mértékben azért, mert Rudi felkeltette az érdeklődésemet.

KJM: Mikor másodszor jött Pestre, akkor is nálad lakott? Hogyan viselte el kapcsolatokat a belügy?

RG: Én akkoriban még védett személy lehettem a számukra, mint a Révai gyereke. Semmi

gyanúsát nem észleltem. Poloskát talán telepítettek hozzánk, nem tudom, mert amikor '89 után nem sokkal a Történeti Hivatalból kikértem az anyagaimat, hosszas kutatás után előszedték a bírósági ítéletet, mely amúgy is itt lapult a fiókomban. Lehet, hogy ma már több iratot kapnék tőlük. Aztán a per környékén nagyon látványosan figyeltek, néha egy egész hadsereg követett, nem is akartak észrevétlenek maradni, ellenkezőleg, talán inkább rám akartak ijeszteni. De '66-ban, '67 elején még nem.

KJM: Nem ártana megnézni, hogyan figyelték meg Dutschkét a magyar szervek, és összehasonlítani az anyagaikat a Stasi és a nyugatnémet titkosszolgálatok dokumentumaival, mert felteszem, őket is igen csak érdekelhette, mit keres Budapesten. Nyilvános forrásaik nem lehettek, hisz Te nem szerveztél neki vitát az egyetemen, mint a prágaiak, velünk sem ismertted meg barátodat. Sőt egyetlen olyan mondatra sem emlékszem, mely így kezdődött volna: „Dutschkéknál Berlinben ez úgy van...” Haraszi Mikivel vagy Pórral összehoztad őt?

RG: Nem, mert azt hiszem, csak oroszul tudtak. Dutschke meg én folyton „életbevágóan” fontos elméleti kérdésekről beszélgettünk, ebben állt személyes viszonyunk.

KJM: Mi az, amit tanultál tőle, amikor együtt „vágátok az életet”?

RG: Az igazunkba vetett rendíthetetlen hitem egyik pillére az a tudat volt, hogy nem vagyunk egyedül. Itthoni „vezéreink” állandó homályos célzásokat is tettek erre. Abban a tökéletes tévhitben voltunk, hogy Magyarországon mi csak egy vagyunk a rengeteg „forradalmi sejt” közül. A Dutschkéval való barátság arról is szólt, hogy egy vasfüggönyön túli nagy országban (ahová akkor még háromévente se lehetett ellátogatni) ugyanazt gondolják a világmegváltó forradalmárok, mint mi. Vietnámról tudtunk valamit, de az iráni rezsimről például először Dutschkétől hallottam. Egy berlininek a sah ellen tüntetni éppoly fontos volt, mint az amerikaiak ellen.

KJM: Sőt Dutschke épp azután szánja el magát radikálisabb lépésekre, hogy a sahelles berlini megmozduláson egy rendőr lelövi Benno Ohnesorgot.

RG: Igen, sajnos Dutschke saját tapasztalatai megerősítették mindazt a sok marhaságot, amit mi itt Pesten akkortájt a világról gondoltunk.

KJM: Az nem volt világos számodra, hogy ők valami egész mást csinálnak: parlamenten kívüli, de nyíltan és spontánul működő ellenzékot hoznak létre, míg ti illegális kommunista sejteket szerveztetek? Eleendő indoknak tűnt a különbségre, hogy nálunk nincs demokrácia? Nem imponáltak neked a berlini utcákon már '67-ben is hömpölygő tömegek, Dutschkéék kard-ki-kard (bázis)demokratikus fellépése?

RG: Igazából nem derültek ki a köztünk lévő különbségek. Már említettem, mennyire eltérő illúziókon alapult a kínaiak iránti rokonszenvünk. Ráadásul, amikor Rudival megismerkedtem, még nem voltam benne a földalatti mozgalomban. Mikorra viszont „méltónak találtattam” a felvételre, azonnal elfogadtam, hogy hallgatnom kell mindenről. Én fegyelmezetten betartottam a szabályokat, ezért nem tudhattatok ti sem a mi illegális csoportunk tevékenységéről.

KJM: Kivel tervezted akkor, hogy bővítetted a mozgalmat?

RG: Nem voltak kimondott toborzási terveim vagy feladataim. Soha nem felejttem el, hogy egyszer azt javasoltam a csoportomban, vegyük fel közénk egyik közös barátunkat...

KJM: ...aki már köztetek volt, csak a másik csoportban.

RG: Igen, melynek a létezéséről én nem is tudtam. Igaz ugyan, hogy én is abban a hitben éltem, hogy sok hasonló csoport működik, de konkrét ismereteim nem voltak ezekről. Szóval én nagy meggyőző erővel érveltem barátunk felvétele mellett, Póréknak pedig minden szellemi energiájukra szükségük volt, hogy meggyőzzek engem, miért nem lehet az illető a mozgalom tagja. A két csoport egymással szemben is konspirált, így nem mondhatták, hogy ő már föl van véve.

KJM: Engem még ma is megérint a Dutschke leveleiből áradó – nyugatias – szabadság. „Most nem tudok veled találkozni, mert néhány hónapra Amerikába megyünk a feleségemmel, de azután se, mert Mexikóban hallgatok egy kis közgazdaságtant, majd elmegyek Amszterdamba kutatni...” – repdes egyik helyről a másikra, később kommunában él...

RG: Most azt kérdezed, hogy mindezt miért nem irigyeltem? Visszatekintve logikusnak tűnik, hogy észre kellett volna vennem: ő szabad országban él, én pedig nem. Ezzel szemben én itt

nagyon boldog voltam a magam kis forradalmi küldetésű adatával. Fiatal voltam, szerelmes, meg akartam váltani a világot, és erre minden esélyem megvolt, legalábbis azt hittem. Annyira korlátolt voltam, hogy nem töltött el rosszkedvvel a kérdés: hogy is van az, hogy nem utazhatok Nyugat-Berlinbe Dutschkéhoz, csak ő jöhet ide, mikor kedve szottyan?

KJM: *Második találkozásotok idején Te már szervezett mozgalmár vagy. Nehezen tudom elképzelni, hogy egy kicsit se akartál büszkélkedni neki.*

RG: Talán utaltam rá, hogy nálunk nagyon komoly dolgok vannak készülöben, de ezen nem mentem túl. És ő pontosan értette, hogy mi itt mit kockáztatunk, ezért nem kérdezősködött. Mit kockáztattunk? Végül Dutschkét lőtték fejbe, igaz, nem az államrendőrség, és majdnem belehalt. De hát óriásiak voltak a különbségek Magyarország és a Szovjetunió között is, ahol a mi kis illegális játékainkért minimum 15 év Szibéria járt volna, minket meg enyhén megdorgáltak, és egy ideig nem járhattunk egyetemre.

KJM: *Látszik, hogy óvott téged, egyik leveléből kiderül, hogy amikor végül sikerült meglátogatnod, úgy szervezte találkozóidat a barátaival, hogy annak ne maradjon nyoma. Ezt viszont furcsamód megírja levelében, melyben ráadásul az erőszakszerveket „nálunk a NATO-ban” egyszerűen disznóknak nevezi. De maradunk '68-nál. Amikor hallottál a merényletről, tudakozódtál, hogy van?*

RG: Ne feledd, hogy a kellős közepén voltunk saját perünknek. Ráadásul akkor még rajta kívül nem ismertem senkit a környezetéből. Tudtam, hogy kómában van, és az a nagy kérdés, hogy melyik ország fogadja be gyógykezelés céljából. Rettegtek tőle, nem ok nélkül. Végül Angliába került. Nem tudtam volna kapcsolatba lépni vele, ráadásul az igazság az, hogy nagyon el voltam foglalva magammal. Ez egy hihetetlenül intenzív időszaka volt gondolati érésemnek. Társaimat letartóztatták, vég nélkül folytak a kihallgatások, s – mint említettem – kártyavárként omlott össze korábbi világképem, nekem mindezt föl kellett dolgoznom valahogy. Nem a pertől féltem, hanem kurvára szégyelltem magam. A BM kihallgatótisztjei úgy fogadtak, hogy „Gáborka, ilyen kicsi fiú voltál, amikor utoljára láttalak”, meg hogy „mi a barikádnak ugyanazon az oldalán állunk”. És mert többségükben nagyon okos emberek vol-

tak, meg tudtak győzni, hogy bizonyos szempontból tényleg ugyanazon az oldalon állunk, ami engem mélységesen elkésérített. Aztán az is kiderült, hogy az akkor legjobb barátainknak tartott harcostársaim közül kis jóakarattal minden második vagy évek óta rendőrspicli volt, vagy már az első kihallgatáson aláírt nekik. Ez akkor is magamba nézésre kényszerítő csalódás volt, ha később, alaposabban átgondolva a dolgokat, némelyiküknek megértettem a motivációját. Nekem, aki, ahogy akkoriban mondták, „burokban született”, könnyű volt elküldeni a rendőröket a picsába, amikor be akartak szervezni.

KJM: *A célból sem gondoltad, hogy kapcsolatba lépsz Dutschkéval – még a merénylete előtt, mely '68 áprilisában történt, titeket meg januárban tartóztattak le –, hogy rajta keresztül tudasd a világgal, mekkora az elnyomás Magyarországon?*

RG: Eszembe se jutott. Részben azért nem, mert tavasszal, amikor Rudit fejbe lőtték, a mi ügyünk még nem jutott el a bírósági szakaszig, részben meg azért, mert mi, akik balról bíráltuk a létező szocializmust, nyilván nem tartottunk igényt az „imperialisták” támogatására.

KJM: *Pesten letartóztatások, Berlinben merénylet. Mostanában megint fellángolt a vita Németországban arról, vajon Dutschke a terrorizmus előfutára volt-e. Elfogadott-e bizonyos fokú erőszakot, hiszen kezdeményezett is utcai akciókat. Vannak, akik azt mondják, ha nem sebesül meg, ő beszélte volna le Ulrike Meinhofot az emberrablásról és a robbantgatásról. Hozzád írott egyik levelében is idézi a marxista szójátékot a kritika fegyveréről és a fegyverek kritikájáról. Volt köztetek bármilyen eszmecsere az erőszak még megengedhető mértékéről, már csak Lukács híres/hírhedt írásai (Taktika és etika stb.) ürügyén is?*

RG: Rudi nem volt erőszakpárti, de nemcsak békés egyéniségéből fakadóan, hanem mert mozgalmi stratégiájába sem illett volna. Gondolj a „langer Marsch durch die Institutionen” (hosszú menetelés az intézményeken át) jelszávára. Nem tudom elképzelni, hogy belőle valaha is terrorista válhatott volna. De ortodox marxista lévén elméletileg nem tagadta, hogy erőszakra szükség lehet. Miért, amit mi csináltunk itt Magyarországon, az valamilyen szempontból talán nem volt erőszakos? Az rendben van, hogy összefirkáljuk a házfalakat, röpcédulákat nyomunk, nem?

KJM: Annyi erőszakot biztos megengedett, amennyi egy nagygyűlés vagy tüntetés hevében megesik, gondolom kábé annyit, amennyit Joschka Fischer is megengedett magának, amikor rendőrökkel bunyózott az utcán. Mi több, Dutschke tört be templomi szertartásra is karácsonykor, hogy békedemonstrációvá változtassa.

RG: Egy hozzá hasonló forradalmárnak, míg abban a hitben van, hogy mozgalma erősödik, és egyre többen követik, eszébe sem jut az erőszak. Azt nem tudom, mit gondolt volna arról, ami Párizsban történt májusban, nem sokkal a merénylete után.

KJM: Emlékszel-e arra, hogy valaha is megbeszélések voltak Párizst vagy akár a ti pereteket Dutschkéval? '71-ben láttátok megint egymást Dániában.

RG: Ez a találkozás részben nagyon más volt, mint a korábbiak, részben mégis ugyanolyan. Nekem időközben az egész világnézetem gyökeresen átalakult, ami azt is jelentette, hogy elfordultam a politikától. Ő pedig a merénylet ellenére ott folytatta, ahol abbahagyta. Forradalmár maradt egészen a haláláig. Vele nem lehetett másról beszélni. Amikor találkoztunk vagy leveleztünk, belőlem is kibújt az eltemetett politikus. Vele nem lehetett másról beszélni, mert mindenestül politikus gondolkodó volt. Én sem gondoltam, hogy Nyugaton minden fenéig tejfel, ezért nem kellett tőle idegenkednem csak azért, mert azt a társadalmat bírálja. Irracionálisnak tűnhet, de mivel Dutschke ennyire hiteles ember volt, mintha csak benne élt volna tovább az én korábbi forradalmárságom.

KJM: Jó, Te nem piszkáltad őt, de ő hogy viselte azt, hogy liberális lettél, egy kicsit maszek is. Nem gyanakodott rád? Továbbra is „elvtársnak” szólít a leveleiben.

RG: Nem gyanakodott, mert a vele való beszélgetés mindig újra előhozta belőlem az egykori „forradalmárt”. Mellesleg szerintem ő soha senkire nem gyanakodott. Rendkívüli tudása ellenére is ártatlanul naiv volt. Ráadásul közben neki is változtak a nézetei. Már volt terrorizmus, ébredtek a zöldek...

KJM: Az ellen biztos nem tiltakozott, amikor, mondjuk, azt állítottad, hogy Kelet-Európában is elkezdte a többpártrendszer. De mit szólt, mikor a magántulajdont hoztad szóba? Leveleiben végig megőrzi

a marxi terminológiát: kizsákmányolás, eldologiasodás, profitráta csökkenése stb. Te viszont ezt hallgatva maszek asztalosként nyereséget kalkuláltál. Netán Te voltál a marxi „egyszerű ártermelő” a szemében?

RG: Számomra evidencia volt, hogy ő marxista terminusokban gondolkodik. Ha egyszer is találkoztál volna vele, Te sem gondolnád másként: vannak olyan emberek, akiket esetleges hülyeségeikkel együtt is élmény hallgatni. Lehet, hogy bizonyos dolgokban vitatkoztam vele, de ez mellékes ahhoz képest, hogy milyen jó volt őt hallgatni.

KJM: A merénylet után is ugyanolyan lenyűgöző maradt?

RG: Igen, de szó sincs arról, hogy teljesen kritikátlanul néztem volna Rudit és környezetét. Jól emlékszem, hogy egy kicsit viszolyogtam attól a tengerparti kommunától, ahol eleinte lakott, amikor Angliából Dániába költözött. Attól például, ahogy a gyerekeket kezelik. Ülünk mindannyian egy hatalmas asztal körül, a kétéves gyerekek az arcukra kenik az ételt, és a kutya nem segít nekik, mert majd így fogják megtanulni. Én ehhez képest erősen „polgári szemléletű” voltam. Nem gondolom, hogy nem szerették őket, de később biztos kivetítettem szüleikre mindazt, ami a Rudas László utcai kommunában, melyet jól ismertem, nem tetszett. Hozzáteszem, Dutschke sem maradt sokáig a kommunában.

Ami pedig egész kapitalizmusellenességét illeti, mármint azt, hogy mit gondoltam róla, tudnod kell, hogy akkorra én már egyre nagyobb rokonszenvvel tekintettem a Nyugatra. Ahhoz képest, hogy mekkora különbségeket láttam a létező szocializmus és a létező kapitalizmus között jólét, emberi jogok stb. dolgában, az a kritika, amit Dutschke gyakorolt a kapitalizmussal szemben, irrelevánsnak tűnt a számomra. Ennek ellenére azóta is egyfajta tudathasadásos állapotban vagyok: ha azt nézem, kikkel barátkozom Nyugaton, kikkel tudok jókat dumálni, valahogy ezek mindig baloldali emberek, akikkel épp rajta keresztül ismerkedtem meg.

KJM: Ezt a kommuna-ügyet egyik leveledben fel is említed, Te először Heller Ágnes cikkén voltál fölháborodva, aki a kommuna-életmódot úgy idealizálta '68 tájékán, hogy közben fittyet hányt a magyar lakásviszonyok kiábrándító valóságára. Akkor „bal-

ról" voltál dühös rá, azoknak az embereknek a fogadatlán prókátoraként, akiknek semmilyen lakásra nem telik, munkásszállón, albérletben tengődnek, legjobb esetben társbérletben, a kommuna paródiájában.

RG: Biztosan lassabb volt az én fordulatom, mint amilyennek mostanában szeretném látni. Eklektikus voltam, mindenféle balos vonásokkal. '68-ban, az Agitátorok forgatásán ismerkedtem meg Bertalan Lacival, akit nagyon megszerettem, egy ideig nálunk is lakott a családjával. Ő, aki szintén marxista volt akkoriban, nagy hatással volt a szellemi fejlődésekre. A marxizmust mint olyat még jó ideig nem tagadtam ki a gondolatvilágomból. Heller kommuna-felfogásának bírálata is Bertalan hatását mutatja.

KJM: 1971-ben és 1979-ben is jártál Dutschkénál.

RG: Igen, két-két napot töltöttünk együtt, végig beszélgetve. Vérfagyasztó élmény volt látni, ahogy fél szemmel biciklizik (mérénylete következtében nem látott jól). '71-re alig emlékszem, '79-re inkább, például pontosan le tudnám írni azt a fürdőszobát, ahol néhány hónappal később barátom – epilepsziás rohamában – megfulladt a fürdőkádban. Utolsó találkozásunkkor a zöldmozgalomról beszélünk hosszan.

KJM: Ő tevékenyen részt vett a zöldek első kongresszusának előkészítésében, néhány héttel a pártalapítás előtt halt meg.

RG: Nagy kérdés, lett volna-e belőle német politikus. Szerintem nem, őt nem tűrte volna el a német politikai élet. Nem tudom elképzelni öltönyös, nyakkendőös diplomataként, mint Joschka Fischert. De azt mondta, haza akar költözni. Akkor már engedték, hogy beutazzon Dániából Németországba, de letelepednie még nem lehetett.

KJM: Beszélt neked a betegségeiről, a mérénylet orvosi következményeiről?

RG: Soha. Ő is, akárcsak Krassó Miklós, megszállott gondolkodó volt. Olyan hétköznapi dolgokról, mint „hogyan vagy”, nem nagyon lehetett velük beszélgetni. A személyes kérdéseket, ha szóba kerültek is, valahogy mindig elsodorták a gondolatok.

KJM: Amikor meghalt, szükségét érezted, hogy Dutschke öreg barátjához, Gollwitzerhez fordulj, akit nem is ismertél, hogy tudósítsd gyászodról – magyarád. Tekintsük ezt naplójegyzetnek...

RG: Most, hogy három évtized múltán újból elolvastam ezt a félbehagyott levelet, engem is meglepett és elgondolkodtatott. Akkoriban senkivel nem tudtam megbeszélni, hogy én Dutschkén keresztül őriztem meg valamit magamból. Említetted még mostani beszélgetésünk előtt, hogy lehetnek köztünk különbségek a tekintetben, hogy minek látjuk őt: ordítózó néptribunak vagy bensőséges barátnak?

KJM: Igen, engem mostani olvasmányaim kezdtek megingatni abban a hitemben, hogy Dutschke egyike volt a kor demagógjainak, és abban is, hogy ha már, akkor Cohn-Bendit a rokonszenvesebb, mert neki legalább szemtelen a szövege, és van némi önironiája.

RG: Lehet, hogy ez generációs különbség köztünk, de az is elképzelhető, hogy az apám miatt maradt meg bennem valami ebből az őskommunistaságból. A Gollwitzernek szánt levélben éppen arról meditálok, hogy miközben a világképeemből már a hetvenes években kitagadtam az apámat és a kommunizmust mint olyat, Rudi személynél keresztül és a hozzá fűződő barátságomban mégis megőriztem valamit az őskommunistáknak ebből a világmegváltó hitéből. Ezzel pedig együtt kell élnem, még akkor is, ha rendkívül anakronisztikusnak tűnik.

KJM: Mire gondolsz?

RG: Ezt nem tudom egyértelműen megfogalmazni, nincs kész lemezem, amit a kérdésre válaszolva feltehetnék, de volt egyfajta magas rendű moralitás, mely a múlt század elején a viszonylag jómódú értelmiség egy részét a kommunizmusig vitte. Más volt Sinkó Ervin, a fiatal Lukács és a fiatal Révai kommunistasága, mint Gerőé meg Farkasé. A tragédiájuk is ebből az erkölcsiségből fakadt. Ehhez nekem is van valami közöm. Nem tudok tőle megszabadulni, most már nem is akarok. Ez nem előny, ez adottság. A Te generációdban, bár mindössze pár év választ el bennünket, ez a „világmegváltó gén” már nincs meg, holott '68-ban még ti is rezonáltatok erre az elhivatottságra.

KJM: Úgy él ez a világmegváltó vágy benned, hogy nem is tudod, hogyan festene a „szép új világ”?

RG: Semmiféle „szép új világban” nem hiszek, hacsak nem a Huxley-félében. Dutschke, akinek nem a Révai volt az apja, aki bigott evangélikus családban nőtt fel, számomra mégis hitelesen és

rokonszenvesen képviselte ezt a világmegváltó erkölcsiséget. Én az ő barátságában őriztem meg azt a baloldaliságot, amit az anyatejjel szívtam magamba.

KJM: *Apád helyett apád...*

RG: Mintha Dutschke személyében vállalható lett volna a saját apám. Senkivel sem tudtam úgy beszélni az apámról, mint Rudival. Elmondtam neki, hogy ezek az őskommunisták micsoda szörnyetegekké vagy emberi roncsokká váltak, s ez az ő esetükben nem közönséges gazemberség volt, mint más kommunista gyilkosok esetében, hanem igazi tragédia. Ráadásul a családomban nemcsak az apám lehetett példa erre, hanem mások is, mondjuk a nagybátyám, Szántó Zoltán.

KJM: *Lazítsunk egy kicsit. Dutschke egyik 1966-os levelében beszámol arról, hogy Párizsban, majd Amszterdamban mennyi időt tölt az utcán, kissé szakadt fiatalok társaságában. Láthatóan tetszik neki az ellenkultúra, neked viszont ez ügyben sok tapasztalatod nem lehetett. Ráadásul Dutschkéről a Springer-sajtó igyekezett elhitetni, hogy rendetlen és pisz-*

kos, a mosdatlan (ungewaschen) volt a leggyakrabban kifejezés a lapokban, hadd rettegjen a német nép.

RG: A hippikről, provókról, egyebekről én rettentő keveset tudtam akkoriban. 1966-ban jártam először Nyugaton, Bécsben dolgoztam az osztrák kommunista párt nyomdájában, és a párt főtitkáránál laktam. Koplenig nagyon kedves bácsi volt, apám régi barátja (sokan mondták, hogy az osztrák kommunistákat Révai irányítja Pestről). Bécsben megnéztem a *My Fair Lady*-t, és a maoista forradalmárt teljesen elvarázsolták a Nyugat színei. És ez nem a *Hair* volt (akkor még nem is lehetett), hanem a *My Fair Lady*.

KJM: *Még jó, hogy nem a Tschardaschfürstinre tévedtél be... Egyébként épp erre szerettem volna utalni. Neked, kommunista polgárgyerekeknek nem volt semmi furcsa Dutschke megjelenésében?*

RG: Dehogyan volt, Hobó is hosszú hajat hordott akkor már, különben is Dutschke hihetetlenül szép ember volt ezzel a hajjal, meg a hatalmas orrával. Alacsony, mokány kölyök, tízpróbázott, boksztolt ifjúkorában. És természetesen mindig tiszta volt.

©Dezső Tamás

Budapest, 2003–2007